

ЙЕРАРХИЯТА НА ЛИНГВИСТИЧНИТЕ ПРОМЕНЛИВИ СПОРЕД СТРАТИФИЦИРАЩАТА ИМ СИЛА¹

Доц. д-р Красимира Алексова,
Софийски университет “Св. Климент Охридски”

Measurement of language attitudes towards different linguistic variables is still being one of the important tasks both for psycholinguists and sociolinguists in Bulgaria. Through it we obtain data about social stratification power of linguistic variables. Native speakers' evaluation of the status of the variables shows the public opinion, which has a crucial importance for the language change. In this article the language attitudes of citizens of Sofia (Bulgaria) towards the most frequent linguistic variables are measured with open-ended questionnaire and semantic differential analysis in 7-rank scale. The investigation of language attitudes towards different linguistic variables provides the scientists with accurate data about the stratification power of each variable. The data help researchers to study a speech accommodation of so-called inner immigration, as there is a clear-cut distinction between linguistic variables in Eastern and Western parts of Bulgaria.

Ключови думи: атитюди, езикови атитюди, йерархия на социолингвистичните променливи, лингвистични променливи, семантичен диференциал, социално-демографски фактори.

1. За необходимостта от изследване на йерархията на социолингвистичните променливи

Една от основните задачи на социолингвистиката е изследването на социалната стратификация на езика. Решаването ѝ се извършва експериментално чрез установяване на взаимната зависимост между два вида фактори: социално-демографските характеристики на индивидите и лингвистичните особености на техните идиолекти². Социолингвистиката си служи със статистически методи, за да докаже наличието или липсата на корелация между тези социални константи (независими променливи) и социолингвистичните маркери (зависими променливи). Получените резултати доказват или отхвърлят изследователски хипотези от типа: екането в изследваната общност зависи статистически само от месторождението, мянето не зависи статистически нито от месторождението, нито от възрастта, нито от професията, депалатализацията на съгласната зависи от т.нар. от У. Лабов контекстуален стил и т.н. Подобни резултати, получени от еднофакторен или двуфакторен дисперсионен анализ, от регресионен и корелационен анализ на връзките между зависимите и независимите променливи, са верни само в рамките на изследваната социална или териториална общност, т.е. те са социално и локално

---

¹ Статията е публикувана в сборника *Езиковедски приноси в чест на а на чл.-кор. проф. д.ф.н. Михаил Виденов, Велико Търново: Университетско издателство “Св.св. Кирил и Методий, 2005, 299-324.*

² Под ‘идиолект’ тук разбирам “речта на едно лице, разговарящо за един и същи предмет с един и същи събеседник в течение на кратък отрязък от време” (Виденов 1982:30), вж. също и определението на М. Янакиев (Янакиев 1977:22-23).

ограничени. Използването на *Chi-квадрат* метода установява пък каква е силата на връзките (слаба, средна, силна) между социално-демографските фактори и лингвистичните променливи. Чрез приложението обаче на изброените статистически методи изследователят не може да получи информация за *йерархията на лингвистичните променливи* според тяхната социалностратифицираща сила. А това означава, че не може да каже (извън и независимо от изследователския си опит), или по-точно – да докаже, коя речева особеност е по-силен стратификатор. И още – да даде отговор на въпроса зависи ли стратифициращата сила на променливата от броя на появите ѝ в идиолектите на индивида. Отговорите и на двата въпроса не са толкова очевидни, колкото изглеждат – това го доказват самите социолингвистични емпирични изследвания.³

2. За целта и обекта на изследването

Повечето от социолингвистичните изследвания не се интересуват от йерархията на лингвистичните променливи. Те се занимават със зависимостта им от социалните фактори. Поради тази причина настоящата работа си поставя за цел апробирането на една работна хипотеза за създаване на процедура за изследване на тази йерархията. Тук обаче ще бъде представено само началото на реализация на тази обемна задача.

Йерархията на социолингвистичните променливи може да се установи експериментално чрез проучване на оценката на индивидите за социално-стратифицираща сила на всяка една от променливите. От изследването на тази оценка се интересува предимно социалната психология на езика, тъй като е важна за протичането на важни акомодационни процеси в различни комуникативни ситуации и в различни социални общности. Един от най-популярните начини за установяването на йерархията на различни идиолекти, речеви особености, форми на съществуване на един език или на отделни езици е изследването на езиковите атитюди⁴.

---

³ Например в гр. София появата в идиолекта на даден индивид (при това в неофициалната сфера) само веднъж на форма от типа *глав'ътъ* (генерализирана винителна форма) има много по-голям стратифициращ ефект, отколкото безизключително мекане (-*ме* окончание за 1 л., мн.ч., I и II спр., сег. време – *четеме, пишеме*) или екане (повсеместен *e* рефлекс на старата ятова гласна – *хлеб, голем*). И обратното на това положение – във Велико Търново екането има по-голяма стратифицираща сила отколкото генерализираните винителни форми за ж.р. при съществителните имена – напр. *глав'ътъ, вуд'ътъ*. Разликата в оценката за стратифициращата сила е не само териториално фиксирана - в една социална общност дадени речеви особености са по-силно стратифициращи (напр. преподавателите в една университетска катедра), отколкото за друга общност или група (напр. компютърните специалисти в една фирма). Причината се крие в различната йерархия вътре в микро- или макрообщността на лингвистичните променливи според стратифициращата им сила.

⁴ В тази работа няма да се спирам подробно на изясняването на обема на понятието 'атитюд'. Като негов синоним в българската социална психология функционира понятието 'нагласа': "относително устойчива привична вътрешна насоченост или предразположение на човека към определен тип реагиране, която определя действията и преживяванията и най-общо може да се тълкува като звено посредник между стимула и реакцията" (Речник по психология 1989:300). Структурата на атитюда включва три компонента: когнитивен (сума от вярвания, т. е. всичко, което индивидът знае за обекта) (Джонев 1996:213); афективен (чувствата на индивида относно обекта, положителната или отрицателната му оценка за обекта) и конативен (поведенчески аспект, представляващ не самото действие спрямо обекта, а предразположение към благоприятни или

В тази работа е представено едно пилотно проучване на езиковите атитюди на 50 студенти от специалността “Българска филология” в СУ “Св. Климент Охридски” по отношение на 24 лингвистични променливи. В голямото проучване, от което е част настоящата публикация, тези атитюди към отделните променливи ще бъдат сравнени с атитюдите към идиолекти, включващи комплекс от изследваните в предходния експеримент лингвистични променливи. Получените резултати ще бъдат от своя страна сравнени с данните от обработката на речта (транскрибирани записи спонтанна реч) на 56 софиянци чрез метода на главните компоненти⁵.

3. Експериментално изследване на йерархията на социолингвистичните променливи

3.1. Предходни проучвания

В българската социолингвистика за първи път в монографията “Софийският език” на М. Виденов (Виденов 1993) се приписва оценка за статуса на социолингвистичните променливи. Авторът отделя четири типа езикови променливи: а) *поносими*, б) *по-скоро поносими, отколкото непоносими*, в) *непоносими*, г) *абсолютно непоносими и недопустими*. Изводите се опират на експертните оценки на групи от столичната интелигенция (Виденов 1993:150–163). Авторът конкретизира, че става въпрос за регистриране на социолингвистичните атитюди на специалисти по съвременен български език. Описана е накратко и процедурата по провеждане на експеримента за отчитане на експертните оценки (Виденов 1993:151). Съобразявайки се, от една страна, с постоянните процеси на смесване в столичния град на индивиди от различни краища на България, а от друга – с различния статус на западно- и на източнобългарските по произход езикови особености в рамките на столичния макросоциум, авторът представя поотделно йерархията на западнобългарските и на източнобългарските по произход лингвистични променливи. В таблица №1 от приложението е схематизирано делението на източнобългарските, а в таблица №2 – на западнобългарските променливи, като са използвани данни от изследването за софийския език на М. Виденов.

При разчитането и коментирането на резултатите, коментирани от М. Виденов, не трябва да се пропускат два факта. На първо място – това са експертни оценки, отразяващи езиковите атитюди на специалистите по съвременен български език, т.е. в тях като неексплицирани отправни критерии за дефиниране на степента на поносимост са заложили отклоняването от книжовната норма и най-вече фреквентността на дадено отклонение в столичния макросоциум. Други резултати ще се получат, като се изследват атитюдите по отношение на същите лингвистични променливи на лица, неспециалисти по български език. На второ място – оценките, изнесени от М. Виденов, се отнасят не за изброените социолингвистични променливи въобще, а за статуса им в гр. София. По-различни биха били

неблагоприятни действия спрямо него. От своя страна езиковите атитюди се определят като взаимни ”поведенчески и оценъчни нагласи и предразположения на носителите на различни езици (или различни форми на съществуване на езика) както към чуждите, така и към техните собствени езици или езикови варианти” (Пачев 1993:81).

⁵ Вж. повече за метода на главните компоненти у Алексова, Алексов 1997 и Алексова 2000.

социолингвистичните атитюди по отношение на същите променливи, но напр. в Русе или в гр. Сандански.

В изследването на М. Виденов приписаните оценки дават възможност лингвистичните променливи да се сравняват само вътрешногрупово, т.е. само източните помежду си или само западните една спрямо друга. При това не трябва да се забравя, че резултатите се отнасят само за динамиката на речта в столицата. Касетофонните записи на разговорна реч от собствения ми фоноархив (част от тях публикувани в <http://www.hf.uio.no/east/bulg/mat/Aleksova/>), а и транскрипциите в сайта за българска разговорна реч на адрес www.bgspeech.com, убеждават, че съществуват множество случаи, при които в идиолекти с източнобългарски променливи са навлезли някои западнобългарски маркери като част от акомодацията на речта на имигранта в столицата (вж. Алексова 2000: 105-106)⁶. Следователно трябва да разполагаме с оценки (числа, индекси, получени при изследване на езиковите атитюди), които да позволяват йерархизирането на всички лингвистични променливи, съществуващи в изучавания социум (в конкретния случай – гр. София). Тази задача се разрешава чрез провеждане на експеримент, който дава информация за статута на всяка езикова променлива чрез фиксиране на атитюдите към нея на анкетираните лица.

Няма друго предходно изследване, което пряко да цели установяване на йерархията на социолингвистичните променливи с различен локален произход (Западна или Източна България). Косвено подобни данни съдържа проучването на езиковите атитюди спрямо идиолекти, съдържащи комбинация от лингвистични променливи, описано в Алексова 2002, или експеримента в работата на П. Кънчева (Кънчева 2004).

3.2. Езикови атитюди към 24 социолингвистични променливи

3.2.1. Анкетирани лица

През м. декември 2005 г. бяха анкетирани 50 студенти от специалност “Българска филология” на СУ “Св. Климент Охридски”. От тях 34 са жени и 26 - мъже. От всички анкетирани 22-ма са родени в Източна България, 2-ма в чужбина и

---

⁶ Например в речта на едно от изследваните лица, 25-годишен мъж, роден в Източна България, живеещ в столицата от около 3 години в момента на записа, съжителстват почти всички основни социолингвистични променливи - и западнобългарски, и източнобългарски. Получила се една смес от западни речеви маркери, оценявани от експертите езиковеди като ‘непоносими’ (частица ЧЕ за образуване на бъдеще време и -М окончание за 1 л., ед. число, сег. време при глаголи от I и II спрежение), и източни речеви особености, които имат според експертните оценки най-силно провинциализиращ характер (т. нар. ‘ъкави форми’)&

//ше се развеселим ли нешто така/ да мъ отвлечеш малко че досиа штъах да(ФС) мъ ядосваши стейфа//; //тъс е студеничка/ другата/ под чешм\ътъ//; //не съм чел темата вобще/ от минълтъ година... бе аз ги лъжем тях/ бе чисто и просто чудих съ кво да пишем// пис\ах там за бай ти Йордан Геракъ/ пис\ах там за други щуроти:// глед\ах от тоз от онзи кво пишат и/ а бе нищо ни става// тва е само... цяла сутрин седим д\ома като пукъл//; //че ходиме разбира се//; //а е това е номера големия де го направ\их аз/ е//

В транскрипциите в рамките на цялото настоящо изследване ударенията са поставени пред гласната при това само в случаите, в които се различава от книжовната норма. Тук следвам системата за транскрипция, утвърдена на работна среща по проекта “Поддържане и обогатяване на базата данни по съвременен български език”, №3541 - НИС, СУ “Св. Кл. Охридски”, и достъпна на адрес www.bgspeech.com.

26 в Западна България. В провеждането на анкетата ми оказва съдействие д-р Марина Джонова от Катедрата по български език, на която изказвам своята благодарност. Участниците получиха анкетни карти, в които нанасяха отговорите си, свързани с езиковите им атитюди към 24 лингвистични променливи. В началото анкетираните изслушваха следната инструкция: “Как бихте оценили следната речева особеност според признаците, които са изброени в анкетната карта?”, и след това записваха поотделно резултатите за всяка променлива.

Избрах да анкетирам студенти по българска филология не само защото са лесно достъпна за анкетиране група. Това е преди всичко група, която включва лица и от двата пола, от различни части на езиковото ни землище, на почти еднаква възраст. Следователно признаците ‘възраст’ и ‘занятие/професия’ не могат да поразжат различията в отговорите. Релевантни могат да се окажат ‘пол’ и ‘месторождение според ятовата изоглоса’ (по-точно ‘място на придобиване на първоначалния езиков опит’). Освен това тази група е добре запозната с книжовната норма и е част от поколението, което ще задава престижния модел за езиково поведение в следващите десетилетия. Това ще е филологическата интелигенция, чиито речеви особености ще бъдат от най-голяма значимост за определянето на нормата.

3.2.2. Социолингвистичен материал

Избраните 24 социолингвистични променливи, включени в проведения експеримент, отговарят на няколко важни условия:

- представляват типични отклонения от съвременната книжовна норма (някои от тях според кодификацията в периода 1982 – 2003 г. не бяха нарушения на книжовноразговорната норма – екането, преметът на ударението в непрефигирани аористни глаголи и причастия),

- имат според предварителната хипотеза социалностратифицираща сила и отнасят езиковия носител на определено ниво по скалата на речевата престижност в рамките на софийския макросоциум,

- локализиращи са – принадлежат към най-типичните речеви особености на източния (А-пласт) или на западния по месторождение пласт столичани (Б-пласт),

- показват атитюдна вариативност в зависимост от принадлежността на анкетирания към дадена социолингвистически значима група, оформена по локален, социален, демографски или професионален признак.

В анкетната карта избраните социолингвистични променливи са в произволен ред, т.е. не са подредени според някакъв признак. Това са:

1. Окончание –МЕ за 1 л., мн.ч., сег. време, I и II спрежение – *пишемe, четемe, ходимe*.

2. Смекчаване на съгласната пред Е и И – напр. *нъe*.

3. Депалатализация на съгласната пред окончанието за 1 л., ед.ч. и 3 л. мн.ч., сег.вр. при глаголи от I и II спр., напр. *вървѣ, вървѣт, спѣ, спѣт, говорѣ, говорѣт*.

4. Повсеместен Е-рефлекс на старата ятова гласна- напр. *голем, верно*.

5. Аорист на –ЪХ вм. –ОХ при глаголи от I спр., I разред (-ЪХ за 1 л., ед.ч., -ЪХМЕ, -ЪХТЕ, -ЪХА – съответно за 1 л., 2 л. и 3 л., мн.ч.), напр. *отидѣх, отидѣхмe, отидѣхтe, отидѣха*.

6. Демпалатализация на съгласната пред окончанието за сег. време във всички лица при глаголи от III спр., II разред, напр. *затварам, затвараиш, затвара, затвараме, затварате, затварат*.

7. Премет на ударението в аористни непрефигирани глаголни форми, напр. *отид\ох, говор\их, пис\ах*.

8. Демпалатализация на съгласната пред окончанието при съществителни с наставка – АЛНЯ, -ИЛНЯ, напр. *спална, читална, сушилна*.

9. Премет на ударението в аористни непрефигирани причастия, напр. *отиш\ъл, говор\ил, пис\ал*.

10. Демпалатализация на съгласната пред члена при съществителни нарицателни за лица деятели (*nomina agentis*) с наставки **-ар** и **-тел** от м.р., ед.ч., както и при същ. имена от м.р., ед.ч., членувана форма, с исторически мек краен съгласен звук – *царъ, учителъ, зъболекаръ*.

11. Частица ЧЕ за образуване на бъдеще време, напр. *че пишеш, че правиш*.

12. Дейотация при някои форми на показателните местоимения, напр. *таа, онаа, тоа, онеа*.

13. Премет на ударението в аористни непрефигирани глаголни форми, напр. *направ\их, поразход\их се*.

14. Окончание -М за 1л., ед. число, сегашно време при глаголи от I и II спрежение (т.нар. “мъкане”), напр. *я/яз neem и пишем*.

15. Дейотация при глаголни форми в 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч., сег. време, VI и VII разред, напр. *неъ, неът, живеъ, живеът*.

16. Определителен член –О за имена от м.р., ед.ч., напр. *мъжо, гърбо*.

17. Редукция на неударено Е в И, напр. *чиниити, криватити*.

18. Премет на ударението в аористни префигирани причастия, напр. *направ\ил, поразход\ил се*.

19. Генерализирана стара винителна форма при съществителни имена от ж.р. (т.нар. ъкане), напр. *главъ, рекъ*.

20. Повелителни форми с отмет на ударението, напр. *\иди, д\онеси, н\аправи*.

21. Предлог У вм. В, напр. *отивам у гаража*.

22. Елизия на Х в началото на думата и в глаголни окончания, напр. *оди, додоа, дадоа*.

23. Кратки местоименни форми *мъ, тъ, съ/ма, та, са* вм. *ме, те се*.

24. Определителен член –ТЪ за съществителни от ж.р., завършващи на съгласна, като ударението пада върху члена, напр. *радостт\ъ, пролетт\ъ, специалностт\ъ*.

По-нататък в графиките социолингвистичните променливи са символизирани с номерата от горния списък.

Избраните социолингвистични променливи не са всички възможни речеви особености, които могат да се срещнат в речта на жителите на гр. София. Подобна изчерпателност не е необходима за едно пилотно проучване, което цели да апробира методика за изследване на езиковите атитюди.

---

⁷ Ако се сравнят избраните за това изследване социолингвистични променливи и таблици №1 и №2 (изготвени по Виденов 1993), ще се види, че от източнобългарските променливи, изброени от М. Виденов, тук не са включени: употреба на показателни местоимения от типа *тъз, онъз*, както и на *туй, онуй*; употреба на наречията *тъй*. Изследването на речта на 65 столичани (Алексова 2000)

3.2.3. Метод за измерване на атитюдите

Атитюдите се измерват по метода на семантичния диференциал, като се изисква избор от седемстепенна скала.

3.2.4. Избор на признаци

Признаците, по които се оценяват лингвистичните променливи, са същите, които използвах в изследването си от 2002 г. (Алексова 2002), за да има съпоставимост на резултатите, макар че могат да бъдат направени известни корекции. Признаците представляват контрарни противопоставяния на две стойности, напр. правилно-неправилно. Условно избраните признаци се разделят на обективни и субективни: за обективни приемам тези, които са присъщи на оценявания идиолект като следствие от социално-демографската константа на индивида, а това са ‘западнобългарска-източнобългарска локализация’, ‘градска-селска локализация’, ‘столична-провинциална локализация’ на лингвистичната особеност. Към тях могат да се прибавят и два от признаците, пряко отвеждащи към съвременната ни книжовна езикова норма – ‘книжовна-диалектна’ и ‘правилна-неправилна’. Независимо от преценката на езиковите носители, изброените качества на лингвистичната променлива остават постоянни. Като субективни дефинирам признаците, силно зависими от индивидуалната нагласа и от формираното обществено мнение: ‘престижна-непрестижна’, ‘приятна-неприятна’ и ‘благозвучна-неблагозвучна’. Ето как изглежда в анкетната карта оценяването на всяка от лингвистичните променливи.

Таблица 3. Признаци, по които се оценяват социолингвистичните променливи

	мно- го	сред- но	мал- ко	колкото, толкова	мал- ко	сред- но	мно- го	
правилна	1	2	3	4	5	6	7	неправилна
престижна	1	2	3	4	5	6	7	непрестижна
книжовна	1	2	3	4	5	6	7	диалектна
западнобългарска	1	2	3	4	5	6	7	източнобългарска
градска	1	2	3	4	5	6	7	селска
приятна	1	2	3	4	5	6	7	неприятна
столична	1	2	3	4	5	6	7	провинциална
благозвучна	1	2	3	4	5	6	7	неблагозвучна

3.2.5. Резултати и коментар на резултатите

Данните от 50-те анкети бяха нанесени в електронна таблица и изчислени средните стойности за всяка от 24-те социолингвистични променливи за всеки от

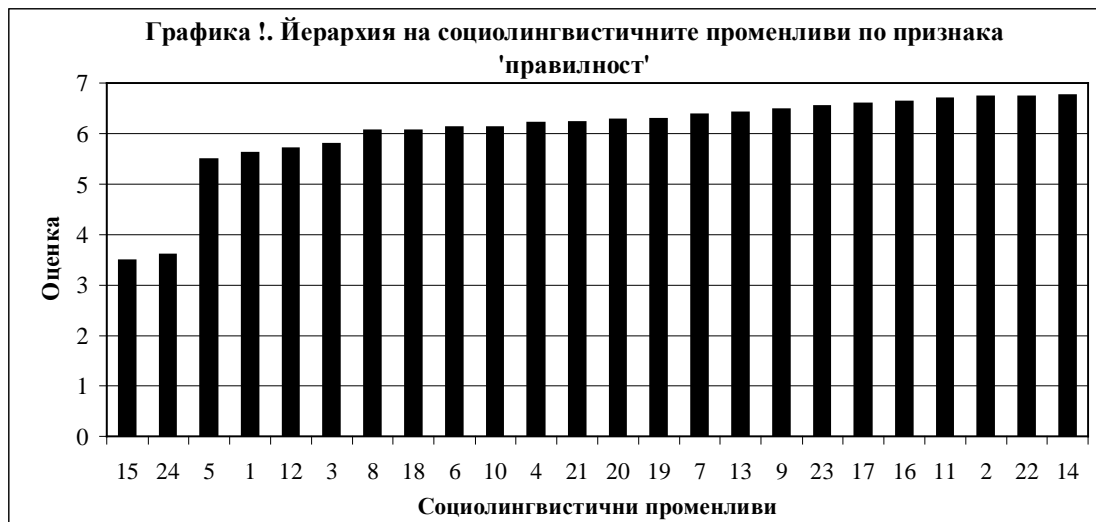

ме доведе до извода, че тези две лингвистични променливи не са достатъчно отчетливи стратификатори. От западнобългарските по локализация променливи, посочени от М. Виденов, тук са включени оценените като ‘по-скоро поносими, отколкото непоносими’ и като ‘непоносими’ (без една от тях), заедно с една от ‘поносимите’ променливи. В настоящото изследване на оценка са подложени и някои случаи на дейотация, които не са обект на изследване от М. Виденов. Освен това премеът на ударението в аорист и аористните причастия е разделен на четири случая в зависимост от това дали формите са префигирани или не. Това решение бе продиктувано от факта, че в предходната кодификация на нормата се допускаше премеът на ударението, ако аористната форма не е префигирана. Включването и на четирите случая проверява дали съществува разлика в нагласите на езиковите носители към тези доскоро различни според кодификацията случаи.

осемте признака. Освен това бе изчислена и т.нар. мода – най-често избираният отговор за всеки един от случаите. Следващата част от настоящата работа съдържа коментари за йерархията на социолингвистичните променливи според всеки признак. Подредждането в тази йерархия се извършва по средната стойност.

А) Йерархия на социолингвистичните променливи по признака 'правилност'

Според отговорите на петдесетте анкетиранни студенти социолингвистичните променливи имат следната йерархия по признака 'престижност' - вж. графика 1.

Само две променливи са в положителната част на скалата: № 15 - дейотация при глаголни форми в 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч., сег. време, VI и VII разред, напр. *неъ*, *неът*, *живеъ*, *живеът*, и №24 - определителен член –ТЪ за съществителни от ж.р., завършващи на съгласна, като ударението пада върху члена, напр. *радостт\ъ*, *пролетт\ъ*, *специалностт\ъ*. И двете са с приблизително еднаква средна стойност: №15 – 3.5, №24 – 3.6, т.е. между оценка 'малко правилно' и 'колкото правилно, толкова и неправилно', като най-често избираният отговор и за двете променливи според този признак (т.е. модата) е 1 - 'много правилно'. Всички останали социолингвистични променливи са оценени като неправилни. Между 5.5 и 6 (средно неправилно) са променливи №5 (аорист на –ЪХ вм. –ОХ), №1 (мекане – *пишеме*, *четеме*), №12 (дейотация при местоимения – *таа*, *онаа*) и №3 (депалатализация при I и II спр. от типа *спъ*, *спът*). Останалите променливи заемат диапазона между 6 ('средно неправилно') и 7 ('много неправилно'), като подредбата показва известна, но не абсолютна зависимост от локалния произход на променливите според ятовата граница. От графиката се вижда, че първите тринадесет променливи са от западнобългарски произход: предимно депалатализации, дейотации, аорист на –ЪХ вм. –ОХ, екане. Преметът или отметът на ударението в различни глаголни форми (променливи №7, №9, №13, №20) са след първите тринадесет и имат почти еднакви оценки – между 6.3 и 6.5, т.е. между 'средно неправилно' и 'много неправилно'. Несъществено се различава оценката за №18 (от типа *направ\ил*) – оценка 6.03. Източнобългарските по произход променливи се появяват във втората половина от йерархията: №19 (*глав\ъ*) е на 14-то място, №23 (*мъ*, *тъ*, *съ*) на 18. място от общо 24, № 17 (редукция на Е в И) на 19.

място, а №2 (смекчаване на съгласните пред Е и И) на 22. място. От резултатите става ясно, че у анкетираните лица е формиран негативен атиюд спрямо 22 от социолингвистичните променливи, който поражда средни оценки между 5.5 и 6.8.

Б) Йерархия на социолингвистичните променливи поред признака 'престижност'

Отново променливи № 15 - дейотация при глаголни форми в 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч., сег. време, VI и VII разред, напр. *пеъ, пеът, живеъ, живеът*, и №24 - определителен член –ТЪ за съществителни от ж.р., завършващи на съгласна, като ударението пада върху члена, напр. *радостт\ъ, пролетт\ъ, специалността\ъ*, са единствените в положителната част на скалата. Средните им оценки са близо до 3 – ‘малко престижни’. От графиката личи, че всички други променливи попадат в негативната част от скалата, над оценка 5 – ‘малко непрестижни’. Оформят се две групи променливи, оценени като непрестижни: а) с оценка между 5 и 6 (с две подгрупи: от 5 до 5.5 и от 5.6 до 6) и б) между 6 (‘средно непрестижна’) и 7 (‘много непрестижна’). В първата група (са западнобългарски по произход променливи: №3 (депалатализация от типа *вървъ, вървът*), №1(мекане – *пишеме, четеме*), аорист на –ЪХ вм. на –ОХ (*четъх, четъхме*), следвани от другите видове депалатализации и дейотации. Различните типове прамет и отмет на ударението в глаголни форми са според езиковите атиюди на анкетираните във втората подгрупа на първия вид непрестижни социолингвистични променливи, т.е. имат оценки между 5.5 и 6 (‘средно непрестижни’) – вж. на графика 2 променливи №7, №9, №13, № 20. Източнобългарските по локализация променливи са във втората група непрестижни речеви особености, т.е. между оценки 6 (средно непрестижни) и 7 (много непрестижни – това са променливи №17 (редукция на Е в И), №19 (*глав\ъ*), № 23 (*мъ, тъ, съ*), №2 (смекчаване на съгласната пред Е и И). Както и при предишния признак (‘правилност’), така и при признака ‘престижност’ на последните две места са две западнобългарски по произход променливи: №14 (окончание -М за 1л., ед. число, сегашно време при глаголи от I и II спрежение - т.нар. “мъкане”), и №22 (елизия на Х в началото на думата и в глаголни окончания, напр. *оди, додоа, дадоа*). Като извод от втората графика се налага обобщението, че съществува негативен атиюд по признака ‘престижност’ към изследваните

социолингвистични променливи с изключение на № 15 - дейотация при глаголни форми в 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч., сег. време, VI и VII разред, напр. *неъ, неът, живеъ, живеът*, и №24 - определителен член –ТЪ за съществителни от ж.р., завършващи на съгласна, като ударението пада върху члена, напр. *радостт\ъ*.

В) Йерархия на социолингвистичните променливи според противопоставянето 'книжовно-диалектно'

На графика 3 е онагледена йерархията на изследваните променливи според делението 'книжовно-диалектно'. За анкетираните студенти само две от речевите особености са в положителната част на делението по този признак. Първата от тях - №15 - дейотация при глаголни форми в 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч., сег. време, VI и VII разред, напр. *неъ, неът, живеъ, живеът* е оценка близка до 3 (малка степен на реализация на признака 'книжовност'). Втората променлива с положителен атитюд е №24 (определителен член –ТЪ за съществителни от ж.р., завършващи на съгласна, като ударението пада върху члена, напр. *радостт\ъ*) е по-близо до оценката 'колкото книжовно, толкова и диалектно'. Останалите 22 променливи имат стойности в рамките на признака 'диалектно'. Оценки между 5 (малка степен на признака 'диалектно') и 6 (средна степен на признака 'диалектно') имат само западнобългарски по произход особености. Източнобългарските променливи имат оценки над 6 – вж. на графика 3 променливи №17 (редукция на Е в И), №19 (*глав\ъ*) № 23 (*мъ, ть, съ*), №2 (смекчаване на съгласната пред Е и И).

Могат да се отделят три групи променливи в сектора на оценените като диалектни. Между оценки 5 и 5.5 (т.е. по-близо до слабата степен на признака 'диалектно') са променливи №5 (аорист на –ЪХ вм. –ОХ), №3 (депалатализация от типа *вървъ, вървът*), № 1 (т.нар. мекане – *ходиме, пишеме*) и №12 (дейотации при местоимения – *тоа, онаа*). Явно това са сравнително слабо стратифициращи променливи според анкетираните лица. Вероятно при група от анкетиранни лица, които не са специалисти в областта на лингвистиката и филологията въобще, тези променливи ще получат оценки по-близки или до нулевата степен (4 – колкото, толкова), или до средните степени на признака 'книжовно'. Правя това предположение, използвайки данните от изследването на атитюдите към идиолекти, включващи тези променливи (Алексова 2002), а също така и на проучването на състоянието им в идиолекти на конкретни лица (вж. Алексова 2000).

Втората група в този сектор включва три променливи, свързани с депалатализация на съгласната при имена и глаголни форми (№8 – *спална, читална*, №6 – *затварам, затвараиш*, №10 – *учителъ, преподавателъ*), предмет и отмет на ударението (променливи №13, №9, №7) и предлог У вм. В (променлива №21). Екането (№4) според езиковите атитюди има оценка 5.82, т.е. близо до средната степен на признака 'диалектно'.

Третата група от диалектно маркираните променливи на граф. 3 включва лингвистични особености с оценка между 6 и 6.58. С почти еднаква оценка са променливи №20 (отмет в императив – *донеси*) и три източнобългарски особености: №17 (редукция на Е в И), №19 (*глав\ъ*), №23 (*мъ, ть, съ*). В края на графика 3 са променливите, които са най-силно диалектно маркирани според атитюдите на анкетираните: №22 (изпадане на –Х), №11 (частица ЧЕ за бъд.

време), №14 (окончание –М за 1 л., ед.ч., сег. вр), №16 (член –О за м.р., ед.ч. – мъжо).

Г) Йерархия на социолингвистичните променливи според противопоставянето 'западнобългарска – източнобългарска локализация'

Според атитюдите на анкетираните екането (№4) и преметът на ударението в аористни непрефигирани глаголни форми, напр. *отид\ох, говор\их, пис\ах* (№7), са двете най-силно западно локализиращи променливи – под оценка 2. От графика 4 се вижда, че в йерархията по този признак общо 13 променливи имат оценка между 2 и 3, т.е. между средната и слабата степен на признака 'западнобългарска локализация'. Те са следните:

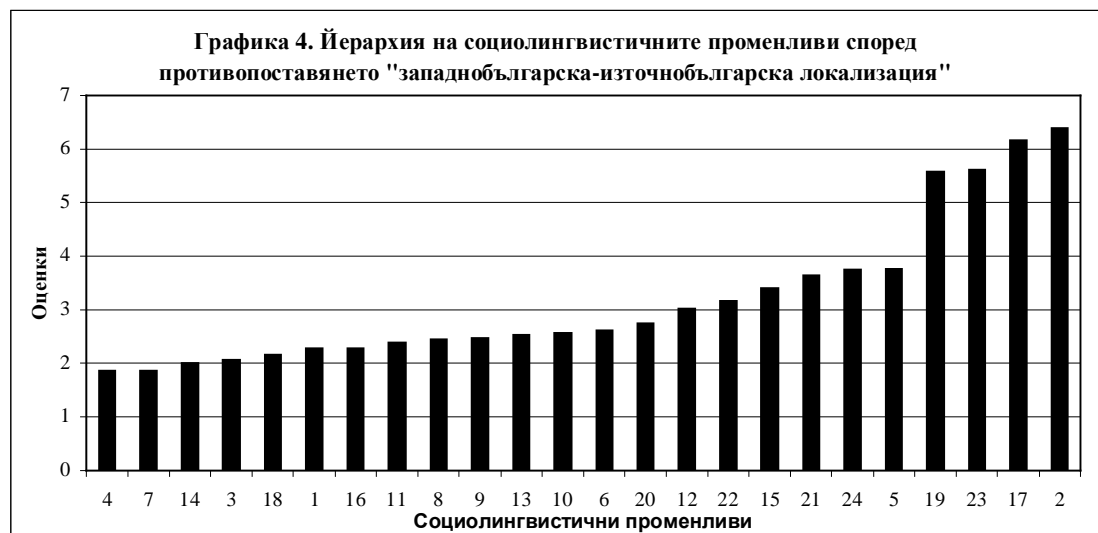
Номер на променливата	3	18	1	16	11	8	9	13	10	6	20
Средна оценка	2.06	2.16	2.28	2.28	2.4	2.44	2.5	2.5	2.56	2.6	2.7

Депалатализация от типа <i>вървѣ, вървѣт</i> .	Отмет при непрефигирани аористни причастия, напр. <i>вървѣщ</i> .	Мекане – <i>пишемѣ, четемѣ</i> .	Член за м.р. -О, напр. <i>мъжо</i> .	Частичка за бъдеще време ЧЕ.	Депалатализация в наставки -АЛНЯ и -ИЛНЯ.	Отмет в непрефигирани аористни причастия.	Отмет в префигирани аористни причастия.	Депалатализ. в наставки -тел, -ар и 10 същ.имена.	Депалатализация при III спр. - <i>затварам</i>	Отмет на ударението в императив.
--	---	----------------------------------	--------------------------------------	------------------------------	---	---	---	---	--	----------------------------------

Таблица №4. Стойности на някои западнобългарски променливи според атитюдите за "западнобългарска-източнобългарска локализация"

Резултатите, получени за изследваната група лица, отхвърлиха предварителната хипотеза, че променливи №16 (член –О за м.р.) и № 11 (ЧЕ частица за бъд. вр.) ще бъдат с много по-високи оценки по признака 'западнобългарска локализация', отколкото №3 (*вървѣ, вървѣт*) и №1 (*пишемѣ*,

четеме). Прилагането на изработения модел за установяване на йерархията на социолингвистичните променливи върху представителна извадка анкетирани лица ще верифицира получените при това изследване резултати.

Четири от западнобългарските променливи попадат в зоната между оценки 3.5 и 4 (колкото западнобългарски, толкова източнобългарски), т.е. според атитюдите на анкетираните лица това са особености, които не са ясно локализиращи. Това са: №15 (дейотация в сег. вр. от типа *неъ, неът*), №21 (предлог У вм. В), №24 (член –ТЪ за същ. имена от ж.р. на съгласна – *вечерт\ъ*) и №5 (аорист на –ЪХ вм. –ОХ, I спр., I разред, напр. *четъх, плетъх*). Буди съмнение резултатът за променлива №21 – явно той е специфичен само за изследваната група лица.

Източнобългарските по произход променливи имат ясна маркираност според атитюдите на анкетираните. При това №19 (*глав\ъ*) и №23 (*мъ, ть, съ*) са с близки оценки (около 5.5). От тях по-маркирани по признака 'източнобългарска локализация' са променливи №17 (редукция на Е в И) и №2 (смекчаване на съгласната пред Е и И).

Д) Йерархия на социолингвистичните променливи според противопоставянето 'градска-селска локализация'

В йерархията на променливите по това противопоставяне като най-слабо стратифициращи се оказват променливи №15 (дейотация в сег. вр. от типа *неъ, неът*) и №24 (член –ТЪ за същ. имена от ж.р. на съгласна – *вечерт\ъ*). Това ясно личи на графика 5, тъй като само тези две променливи имат стойности под 3.

Следващите ги четири променливи имат почти еднаква стойност (между 3.7 и 4 – колкото, толкова), което означава, че не носят информация за градска или селска принадлежност според атитюдите на анкетираните. Това са западнобългарски по произход особености: №1 (мекане – *пишеме, четеме*), №4 (екане), №5 (аорист на –ЪХ вм. –ОХ) и №3 (депалатализация при 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч., сег. вр., I и II спр. – *вървѣ, вървѣт*).

Подобно е положението с променливите, които имат оценка между 4 и 4.5 – според атиюдите на анкетираните лица те също не ясно локализиращи по противопоставянето градска-селска принадлежност, макар че има лек уклон (0.5) към оценка 'малко селска' за разлика от предходните четири променливи, които имат доближаване към признака 'малко градска.' Тази втора група на графика 5 включва следните западнобългарски променливи: четирите случая на отмет на ударението в непрефигирани и префигирани аористни глаголи и аористни причастия (променливи №18, 9, 13, 7), три случая на депалатализация на съгласната (№6, №10 и №8) и един случай на дейотация (№12 – *тая, онаа*).

Следващата група на графика 5 обхваща променливи с оценки между 4.5 и 5 (малка степен на признака 'селска локализация'). Тук влизат първо 3 западнобългарски променливи (№21 – предлог У в м. В, №20 – отмет на ударението в императив, и №14 – окончание –М за 1 л., сег. вр., I и II спр.), а след тях групата от четири източнобългарски променливи с много близки оценки – от 4.7 до 5.2, т.е. имащи оценка 'слаба степен на признака селска локализация'. Това са променливи №17 (редукция на Е в И), № 19 (т.нар. ъкане – *глав\ъ*), № 23 (*мъ, тъ, съ*) и №2 (смекчаване на съгласната пред Е и И).

Последната група на графика 5 се състои от променливи, най-силно маркираните по признака 'селска локализация' според атиюдите на анкетираните: №22 (изпадане на –Х), №11 (частица ЧЕ за бъд. време) и №16 (-О член за м.р.). Те имат средни оценки между 5.5 и 6, т.е. средна степен на признака 'селска локализация'.

От коментара на резултатите става ясно, че източнобългарските променливи имат според анкетираните по-голяма стратифицираща сила по този признак. Те по-ясно маркират речта на индивида като 'селска'. Само че те не са най-силно стратифициращите по този признак. Трите променливи, изброени в горния параграф (№22, №11 и №16), са по-силни стратификатори в този случай, а това са западнобългарски особености, възможни в речта на столичния Б-пласт. Следователно само относително може да се каже, че на територията на гр. София източнобългарските променливи в речта на столичани от Б-пласт са по-силно

стратифициращи по признака ‘селска локализация’, тъй като имат средна степен на този признак. По-селско звучащи според атитюдите на анкетираните са 3 западнобългарски особености, които М. Виденов отнася към групата ‘непоносими западнобългарски променливи’.

Е) Йерархия на социолингвистичните променливи според противопоставянето ‘столична-провинциална локализация’

От графика 6 проличава, че няма социолингвистична променлива, която да има според атитюдите на анкетираните строго столична локализация. Общо 8 западнобългарски променливи имат средни стойности между 3 (слаба степен на признака ‘столична’) и 4 (колкото столична, толкова и провинциална): №1 (мекане), №24 (*радостт\ъ*), №15 (дейотация от типа *пеъ, пеът*), №4 (екане) и няколко променливи, свързани с прамет на ударението в аорист и аористни причастия (№13, №7 и №18). За тези променливи не можем да твърдим, че са достатъчни и еднозначни определители на столичната реч, но можем да кажем, че са характерни за жителите на гр. София. Непосредствено след тях се нареждат променливи, които имат средна оценка между 4 (колкото, толкова) и 4.5. За тях също не може да се каже, че са еднозначни показатели нито за столичната, нито за провинциалната реч, а че са характерни и за двете. Това са широко разпространените №10 (депалатализация на същ. имена на *-тел* и *-ар*), №5 (аорист на *-ЪХ* вм. *-ОХ*), още няколко случая на депалатализация (№6 и №8), дейотация (№12), прамет на ударението в аористни непрефигирани причастия (№9), т.нар. мъкане (№14 – *я/яз пеем*) и отметът на ударението в императив (№20).

Следваща група на графика 6 образуват променливи, които имат средна стойност между 5 (малка степен на признака ‘провинциална локализация’) и 6 (средна степен на същия признак): четири западнобългарски (№21 – предлог У вм. В, №16 – член -О за м.р. при имената, №11 – частица ЧЕ за бъдеще време и №22 – изпадане на Х) и най-накрая четирите източнобългарски променливи (№23 –

местоименни форми *мъ, тъ, съ*; №17 – редукция на Е в И; №19 – генерализирана винителна форма за ж.р., ед.ч. – *глав\ъ*; №2 – смекчаване на съгласната пред Е и И).

Докато според признака ‘селска локализация’ източнобългарските променливи в рамките на столичния град се оценяват като маркирани в слаба степен (оценка около 5) и съответно ситуирани в предпоследната група по степен на притежаване на признака на графика 5, то според признака ‘провинциална локализация’ те са ясно отделени в последната група като най-отчетливи стратификатори заедно с изброените в предходния параграф четири западнобългарски променливи. Средната им оценка е между 5.46 и 6.12 (т.е. около средната степен на признака ‘провинциална локализация’). Това означава, че столичаните от А-пласт, които притежават в речта си тези социолингвистични променливи, ще изпитват натиска на общественото мнение, който ще отчита речта им като провинциална и ще ги тласка към речева акомодация. А тя се изразява в изчистване на речта от тези променливи или/и усвояване на по-разпространените в макросоциума, намиращи се в случая в дясната част на граф. 6.

Ж) Йерархия на социолингвистичните променливи според противопоставянето ‘приятна-неприятна особеност’

Този признак предполага субективна оценка, която при студенти по българска филология, добре познаващи книжовната норма и съществуващите отклонения в разговорната реч, ще бъде явно повлияна от целенасоченото обучение. Затова и няма социолингвистични променливи, чиято средна оценка да е 1 или 2. Само две са променливите, които имат оценка, посочваща слаба степен на признака ‘приятна особеност’: №24 (*есент\ъ, песент\ъ*) и №15 (дейотация от типа *неъ, неът*). Шест западнобългарски променливи са в диапазона между 4.4 и 5 (№5 – аорист на –ЪХ в м. ОХ, №3 – депалатализация от типа *вървъ, вървът*, №12 – дейотация при показателни местоимения, №10 – депалатализация от типа *учителъ, зъболекаръ, денъ*; № 1 – мекане, №18 – премет при аористни префигирани причастия. Тази група, както и групата от променливи със средни оценки между 5 и 5.5. – почти всички останали западнобългарски променливи (без №14 и №16) заедно с една източнобългарска (№17 – редукция на Е в И) притежава слаба степен на маркираност при признака ‘неприятна речева особеност’.

Следващата група променливи са със средна оценка между 5.6 и 6, т.е. клонят към средна степен на признака ‘неприятна речева особеност’. Това са 2 западнобългарски променливи: №19 (*глав\ъ*) и №16 (член –О за имена от м.р., ед.ч.), и две източнобългарски особености: №23 (*мъ, тъ, съ*) и №14 (т.нар. *мъкане - я/яз пегм*). Според анкетираните лица най-неприятна от всички се оказва променлива №2 – смекчаване на съгласната пред Е и И.

Както става ясно от графика 6 и нейните коментари, няма рязка разлика в оценката според противопоставянето ‘приятна-неприятна особеност’ на променливите, характерни за речта на столичани от А-пласт и Б-пласт. Наистина източнобългарските особености са с по-високи степени на признака ‘неприятна особеност’ от поредица западнобългарски маркери, но пък има и западнобългарски променливи, които са със същата степен на негативна оценка.

3) Йерархия на социолингвистичните променливи според признака 'благозвучност'

На графика 8 се очертават четири групи променливи според признака 'благозвучност'. Положителен атиюд, при това слаб, съществува у анкетираните лица само по отношение на променлива № 24 (член –ГЪ при същ. имена от ж.р., завършващи на съгласна) и №15 (дейотация от типа *неъ, неът*). Със слаба степен на признака 'неблагозвучност' се отличават променливи №1 (мекане), №5 – аорист на –ЪХ в.м. ОХ, и №12 – дейотация при притежателните местоимения. Повечето

западнобългарски променливи и редуцията на Е в И са оценени като слабо неблагозвучни с уклон към средно неблагозвучни. Три западнобългарски (№14 - т.нар. мъкане - *я/яз неем*, №16 - член –О за имена от м.р., ед.ч., и № 22 – изпадане на Х) и три източнобългарски маркера (№2 – смекчаване на съгласната пред Е и И, №23 (*мъ, тъ, съ*) и :№19 (*глав\ъ*) имат оценки над 5.5 до 6, т.е. близо до средната степен на признака ‘неблагозвучност’. Променливите, които са оценени като най-неприятни, се оценени и като най-неблагозвучни. Този извод се налага от сравнението на графики 7 и 8.

4. Кратки изводи

След обработката на йерархиите на променливите според осемте признака става видно, че повечето социолингвистични особености получават оценки в негативната част от скалите (без признака ‘западнобългарска-източнобългарска локализация’). Анкетиранияте студенти имат по-силни негативни атитюди към предложените за оценка променливи по отношение на признака ‘книжовност’ и ‘престижност’, отколкото по признаците ‘приятност’ и ‘благозвучност’. Почти всички социолингвистични променливи са оценени в рамките на средно до силно неправилни (с изключение на №15 и №24) и между малко и средно (и над средно) непрестижни. Това е явен резултат от обучението за нормите на книжовния български език. За анкетиранияте, от които 22 от Източна България и 26 от Западна България, източнобългарските по произход променливи са най-силно от всички 24 особености маркирани с признака ‘провинциалност’. За разлика от това като “най-селски” се оценяват западнобългарските по произход №22 (изпадане на –Х), №11 (частица ЧЕ за бъд. време) и №16 (-О член за м.р.). Противопоставянето “градска-селска” обаче най-слабо диференцира 24-те променливи в сравнение с другите 7 признака.

В положителната част на йерархиите по различните признаци най-често се оказват променливи № 24 (член –ТЪ при същ. имена от ж.р., завършващи на съгласна – *есент\ъ*) и №15 (дейотация от типа *неъ, неът*). Към най-широко разпространените в столичната езикова ситуация западнобългарски социолингвистични променливи: №1 (мекане), различните видове депалатализации (№3, №6, №8, №10), дейотация (№12), екане (№4) анкетиранияте лица имат предимно слаби негативни атитюди. Тази група от променливи е последвана от различните видове прамет и отмет на ударението, които имат оценки между малката и средната степен на негативния признак.

Ясно се откроява още една група западнобългарски социолингвистични променливи. Те имат оценки по 8-те признака предимно към средната (и по-висока от средната) степен на негативния признак. Това са: №11 – частица ЧЕ за бъдеще време, №14 - т.нар. мъкане, напр. *я/яз неем*, №16 - член –О за имена от м.р., ед.ч., и № 22 – изпадане на Х. За тях М. Виденов е получил от експертите оценката “непоносими”.

Източнобългарските променливи заемат обикновено дясната част от графиките, където се намират отрицателните степени на съответния признак. В тази негативна част от йерархията те се конкурират най-често с 3-4 западнобългарски по локализация променливи (№11 – частица ЧЕ за бъдеще време, №14 - т.нар. мъкане, напр. *я/яз неем*, №16 - член –О за имена от м.р., ед.ч., и № 22 –

изпадане на X). Това доказва извода, че към източнобългарските променливи на територията на София анкетираните имат по-често негативни атитюди, които се движат в диапазона между малката и средната степен.

Коментиранияте в тази работа резултати са получени в рамките на пилотно изследване, което обаче е надеждна апробация на опита да се фиксира йерархията на социолингвистичните променливи. Трябва да подчертая, че изводите са верни за изследваната група лица, а получените оценки не са за социолингвистичните променливи въобще, а за едни от най-типичните в рамките на столичните А- и Б-пласт. Следващата стъпка от обширното проучване на стратифициращата сила на социолингвистичните променливи включва статистическо изследване на връзките между социолингвистичните променливи, признаците и социално-демографските характеристики на анкетираните лица. Това е задача много обемиста по количество на статистическите процедури и ще бъде изложена в самостоятелна работа, която ще включва сравнение с атитюдите на различни социални групи към изследваните променливи, сравнение с атитюдите на различни социални и възрастови групи към идиолекти, съдържащи групи от изследваните променливи, и накрая сравнение на данните от изследването на атитюдите с реалното състояние на социолингвистичните променливи в речта на столичани и резултатите от обработката на емпиричния материал по метода на главните компоненти.

Библиография

- Алексова 2000: Алексова, Кр. Езикът и семейството. (Към методиката за проучване на речта в микрообщностите). София: Интервю прес, 2000.
- Алексова 2002: Алексова, Кр. Езикови атитюди, нормативни статуси и социолингвистични маркери. - В: Проблеми на социолингвистиката. Билингвизъм и диглосия - съвременни проблеми. Т. 7. София: Международно социолингвистическо дружество, 2002, с. 127-135.
- Алексова, Алексов 1997: Алексова, Кр., Г. Алексов. Приложението на метода на главните компоненти при изследване на социалната диференциация на езика. - В: Проблеми на социолингвистиката. Езикът и социалните контакти. Т. 5, София: Международно социолингвистическо дружество, 1997, с. 266-270.
- Виденев 1982: Виденев, М. Социолингвистика. София: Наука и изкуство, 1982.
- Виденев 1993: Виденев, М. Софийският език. София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 1993.
- Джонев 1996: Джонев, С. Социална психология. т. I, т. II., София: Софи-Р 99, 1996.
- Кънчева 2004: Кънчева, П. Социолингвистическо изследване на западнобългарски преселници в София. (Дисертационен труд за присъждане на научната и образователна степен "доктор" – ръкопис), 2004.
- Пачев 1993: Пачев, Ан. Малка енциклопедия по социолингвистика. Плевен, 1993.
- Речник по психология 1989: Речник по психология, София: Наука и изкуство, 1989.
- Янакиев 1977: Янакиев, М. Стилистиката и езиковото обучение. С., 1977.

Приложения

Таблица 1. Източнобългарски лингвистични променливи в речта на столичани от А-пласт (обобщение по Виденов 1993)

Силно провинциализиращ характер, отнасяне към ниски социални групировки	Сигнализиращи принадлежност към източния пласт (А-пласт) столичани
Редукция на широките гласни до пълно преминаване на а в ъ, о в у и е в и , напр. <i>пивец, пишиходиц</i> .	Омекчаване на съгласните пред гласните е и и . Особено провинциализиращо е смекчаването на д и т , напр. <i>дъитье</i> .
Употреба на ъкави форми за имената от ж.р., завършващи на -а , напр. <i>гльвъ</i> .	Употреба на кратките местоименни форми мъ, тъ, съ .
Употреба на дълги винителни лични местоименни форми вм. показателни, напр. <i>него ден</i> вм. <i>този ден</i> .	Употреба на показателни местоимения от типа тъз, онъз , както и на туй, онуй .
	Употреба на наречието тъй .
	Употреба на частица шъ за образуване на бъдеще време ⁸ .

Таблица 2. Западнобългарски лингвистични променливи в речта на столичани от Б-пласт (обобщение по Виденов 1993)

Поносими	По-скоро поносими, отколкото непоносими	Непоносими	Абсолютно недопустими и непоносими
Преминаване на т в д в предлога от и представката от- пред думи, започващи с р, л, м, н, й , напр. <i>од раната, одmie</i> .	Премет на ударението в аорист и аористното причастие, ако формата има представка, напр. <i>направѝх, направѝл</i> .	Силно смекчаване на съгласната н пред гласна е в отглаголни същ. имена, напр. <i>оранье</i> .	Частица ке за образуване на бъдеще време.
Преминаване на т в д в предлога от и представката от- пред съгласните б и г , напр. <i>од гората</i> .	Отмет на ударението в повелителните глаголни форми във 2 л., ед.ч. и 2 л., мн.ч., напр. <i>дднеси</i> , като и в 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч., сег. време при I и II спр., напр. <i>разбѝра</i> .	Употреба на предлог у вм. в , напр. <i>тече у канало</i> .	Всяка друга регионална особеност освен посочените.
Преминаване на предлог с в з пред думи, започващи с б, в, г , напр. <i>з голема завист</i> .	Екане, напр. <i>голем, хлеб</i> .	Изпускане на съгласната х в началото на думата и в краесловие, напр. <i>леб, ора</i> вм. <i>хляб, хора</i> .	
Запазване звучността на предлога в пред думи, започващи с р, л, м, н, й , или гласна, напр. <i>в моето</i> .	Сврѝхякане под ударение пред меки срички, напр. <i>голями, вървяли</i> .	Частица че за образуване на бъдеще време, напр. <i>че четем веснико</i> .	
Премет на ударението в аорист и аористното причастие, ако формата няма представка, напр. <i>правѝх, правѝл</i> .	Твърда съгласна пред окончанието на глаголни форми в 1 л., ед.ч. и 3 л., мн.ч., сег. време, напр. <i>вървъ, вървът</i> .	Мѝкане, т.е. окончание -м за 1 л., ед.ч., сег. време, I и II спр., напр. <i>яз одим из пазаро</i> .	

⁸ Някои от експертите причисляват частицата *шъ* за бъдеще време към речевото поведение на ниските социални групировки (Виденов 1993:152).

Липса на имперфектно причастие – заменя се с аористно причастие.	Мекане при глаголни форми от 1 л., мн.ч., сег. време, I и II спр., напр. <i>ние пишемe, ние държимe.</i>	Лични местоименни форми я (яз), он, она, оно, они.
Употреба на възвратно местоимение <i>него си</i> вм. <i>себе си..</i>		Членна форма за м.р., ед.ч. – о , напр. <i>четем веснико.</i>
		Съюзна връзка що за въвеждане на подчинени определителни изречения, напр. <i>книгата, що четох.</i>